

MAGYAR HADTÖRTÉNELMI EMLÉKEK A KÜLFÖLDI MUZEUMOKBAN.

(Második közlemény.)¹

II. Grác. A Stájer tartományi hadszertárban.

A török veszedelem közeledtével a XVI. században, majd utóbb a XVII. században is az alsó ausztriai tartományok a védelem szervezése főhelyéül a hadászati szempontból kiválóan előnyös fekvésű Grácot választották. A gráci generálátusból védelmezték a török ellen az egész Dráva és Adria közti vidéket. II. Károly főherceg e célból szervezte nemcsak az alsó ausztriai határvédelmet, hanem a vend vagy felső szlavoniai és horvát határőrvidéket is, melyeknek kapitányait és helyőrségi székhelyeit, mint Zágrábot, Ivanicsot, Kapronczát, Kőröst, Varasdót és még legalább 17 más nagyobb és kisebb hadszertárat is, mind Grácból látták el személyzettel, legnagyobb részt hadiszerekkel és fegyverekkel is. Ez tette szükségessé itt egy nagy központi tartományi hadszertár felállítását.

Grácban már a XV. század végén több fegyverkamara és szertár volt. Maga a város is bírt ilyennel a városházán és az egyik bástyatoronyban, a hercegi, utóbb császári hadszertár pedig hatalmas készletével a várkastélyban volt. Ez utóbbiban még a XVIII. század elején ötvenezer emberre való hadianyag és száz ágyú volt felhalmozva. Ebben is számos magyar és magyar történelmi vonatkozású hadi emlék őriztetett. Így zsákmányolt fegyverek a szentgotthárdi csatából, Ernst Mór főherceg azon felszerelése, melyet Kanizsa ostrománál viselt és végül Skander bég kardja.

¹ Az első közleményt lásd az 1917. évi folyamban.

A tartományi rendeknek is volt már 1494 előtt fegyverkamrájuk. Rendszeres hadszertáruk azonban 1519-ben keletkezik, a mikor az úgynevezett Országházban már lovagtermük is van. Ezt az épületet aztán 1564. és 1565-ben olasz mesterek által renaissance stylban átépítették. A fejlődő viszonyok és a felhalmozódott anyag azonban újra kibővítést követelt és így épült újjá három emeletes alakjában az épület 1644-ben, úgy, a mint az ma is fennáll. Ekkor eredetileg 30,000 emberre való fegyverzett befogadására számíttatott s az 1699-iki leltár szerint 26,000 emberre való anyaggal volt ellátva. Ez az anyag azután természetszerűleg folyton fogyott, de még ma is 28,000 darab fegyvere van, melylyél 8000 embert lehet itt XVI. és XVII. századbéli fegyverzetben kiállítani. A beosztás, elraktározás pedig épen úgy van ma is fenntartva, mint háromszáz évvel ezelőtt.

Egy 1782-ből eredő leírás szerint hajdan a tulajdonképeni katonai hadfelszerelési anyag mellett a gráci hadszertárban igen sok régi s történelmi becsű fegyver is őriztetett. Ma is vannak ilyenek, de úgy ezek nagyrésze, mint a hadizsákmányból eredő régi sok szép török fegyver is innen a bécsi gyűjteményekbe került.

De hiszen a főbecse és érdekessége nem is ebben áll a gráci hadszertárnak, hanem abban, a mi ma csaknem egész Európában páratlanná teszi, hogy egész ezredek XVI. és XVII. századbéli felszerelése, egy egykorú hadi anyagraktár maradt fenn benne olyan érintetlenül, a mint azt századok előtt beraktározták. Díszfegyverek minden múzeumában a világnak maradtak fenn elég bőven, de itten a legénység, a harczoló tömeg teljes felszerelése tárul elénk.

Az említett két század harczaiban, a törökkel szemben egyetlen fegyvernem vált be különösen s ez a magyar könnyű lovasság, a huszárság volt, a melyet ennek folytán a határőrvidékeken s főleg a horvát kapitányságok területén is bőven alkalmaztak. Ez magyarázza azt meg, hogy a gráci hadszertárban nagymennyiségű magyar fegyver is maradt fenn.

Katalogus hiányában e gyűjteményről *dr. Pichler Frigyes* hatalmas kötete szolgáltat bőséges adatokat.¹

¹ *Dr. Fritz Pichler*. Das Landes Zeughaus in Graz. Leipzig, 1880. n. 4. rétt 176+XLV+149 lap és XLIII. képes táblával.

A millenniumi kiállításon a gráci hadszertárból 215 magyar fegyver volt kiállítva, melyeket akkor szerző írt le.¹

A magyar fegyverek sorát a XVI. századbéli *sodronypánczélingek* s a XVI. és XVII. századbéli *magyar huszárvétezetek* nyitják meg. Ez utóbbiak a hadszertár 1579. évi számadási könyveiben fordulnak elő először, a mikor is Haberle Boldizsár és Zeis János fegyverkovácsok Bécsújhelyből hat darab ilyen vétezetet szállítanak minta gyanánt, darabját hét forintjával. A hadszertár 1590-iki leltárában már 303 darab ilyen magyar vétezet fordul elő. Ezek hátvértből és rákfarkszerűleg mozgathatólag összeszegecselt mellvértből állanak. Az 1625-iki leltár ismét 247 darab magyar huszárvétezetet sorol fel.

Ezek karja a XVI. században jobbra sodronyszövetből volt, a XVII. században azonban már súpánczéلكarokkal és keztyűkkel láttatik el. A példányok nagyrésze a legénység számára készült s egyszerűen kovácsolta volt, vannak közöttük gondosan dolgozott, kéken futtatott és rézfejű szögekkel kivert tiszti példányok is. A mell- és hátvért súlya gallérral együtt öt-hét kiló között váltakozik. A XVII. századi példányok nagy részét már gráci fegyverkovácsok készítették. A szertárban e huszárvétezeteknek *négy* különböző típusát találjuk.

Az elsőnek mell- és hátvértje egyaránt keskeny lemezekből rákfarkszerűleg összeszegecselt, a második csak félig rákfarkas, a harmadiknál, az elől nyíló és kapcsolódó vétezet eleje és hátulja egyaránt síma vaspléhből kovácsolt, rákfarkas tagolás nélkül. A mellvért oldalnézetben lúdmellszerű. Igen könnyű, a mennyiben csak három-nyolcz kilót nyom. Szélein mindenütt apró lyukak vannak rajta sűrűn átfúrva, a mi azt igazolja, hogy valami szövettel volt bevonva. A XVI. században készült.² A negyedik típus, a melynél a síma mell- és hátvérthez rákfarkas kar és czombvértek csatlakoznak.³

Mindezek magyaros karakterét azonban főleg a hozzájuk

¹ Dr. Szendrei János. Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon. Budapest, 1896, n. 8. r. 915 l.

² Dr. Fritz Pichler i. m. XII. tábla 35. l.

³ Dr. Szendrei János i. m. 547. l. képpel.

tartozó rohamsisakok adják meg, a melyekből itt ismét kilencz különböző typust találunk.

A legrégebb közülök a XVI. századból való, felső része kissé csúcsbafutó kúpalakú, mint a keleti formájú Zrínyi-féle sisak. A sisaksapka kúpszeletekre osztott díszítésű, a nyakszirtvért rákfarkas, az átlukgatott fülvédők a halántékvérteken vannak s végül az orrvédő vas az ellenző közepén jár keresztül s ott egy sróffal erősíthető meg. Eredetileg kékre voltak futtatva, a szegek fejei sárgarézből vannak. Súlya 1·97 kiló. Az ilyenforma sisakokat az ambrasi gyűjteménynek, Tiroli Ferdinánd főherceg halála után 1596-ban készült leltárában is *magyar rohamsisak*nak nevezik. Ez a forma különben nemcsak nálunk, hanem a lengyeleknél és moszkovitáknál is nagy elterjedtségnek örvendett ez időben. Kétségtelen, hogy a törököktől hadizsákmány gyanánt nyert sisakok után készültek. A gráci hadszertárban levők nagyrésze ottani fegyverkovácsok műve. A leltárban 1590-ben és 1594-ben fordulnak először elő, a mikor nyolcz darabot említenek, de 1625-ben már 389 ilyen, részben «régi» huszárrohamsisak említetik. Az 1601—1635-ig terjedő kiadási könyvek tanúsága szerint a gráci fegyverkovácsok egy ily sisakot béelve két frt és négy denárért készíttettek.¹

A második magyar sisak typusnál a sisaksapka félgömbalakú, tehát nem csúcsbafutó s kúpszeleti díszítései kanellirozottak és hátul tollforgó tok van hozzá srófolva. Halántékvértje egy darabból áll, közepén a fül részére apró lyukaeskákkal.

A harmadik forma ugyanolyan mint az első, csak a sisaksapka kanellirozása csavarmenészerűen készült.

A negyedik typus azáltal különbözik, hogy a halántékvért is rákfarkaszerűen, még pedig *keresztbe* is tagolt, úgy hogy tíz mozgatható részből áll s hallgatályukaeskákkal nincsen átfúrva.

Az ötödik síma félgömbalakú vassapkával és ugyanolyan halántékvérttel bír, de az ellenzőből lenyúló védő vasa befelé fordított kúpalakban három vasrúdból áll.

A hatodiknál már csak egyes orrvédővas van, de a halántékvérten nincsen hallgatályuk fúrva.

¹ Pichler i. m. XIX. tábla 1. sz. és 55. l.

A hetedik formánál az ellenző áttörésén, az orrvédő szárán egy hegyével lefelé fordított kúpalakú vaslemez jár le mint arcvédő, mely a sapka tetején egy sróffal van megerősítve. Az egydarabból való halántékvérten négy hallgatályuk van fúrva.

A nyolczadik már a XVIII. század elejéről való dragonyos-rohamsisak, melynek bordázattal hat kúpszeletre osztott lapos félgömbalakú sisaksapkája, rákfarkú nyakszirtvértje és egy darabból való halántékvértje, valamint a szokott orrvédővasa van. Ezek már a harminczéves háborúk után jöttek divatba s a XVIII század elejétől kezdve nem is nevezik őket többé huszársisakoknak, mert a huszárok többé nem viselnek vasföveget, hanem könnyű posztból tollas kucsmát, majd magas nemezcsákót.

A kilenczedik magyar sisaktypus végül kúpalakulag hegyesdő sisaksapkával s a szokott kellékek mellett három rákfarkszerű részből álló halántékvérttel bír. Valószínűleg a XVII század elejéről származik.

A XVI. század végén s a XVII. elején egy új támadó szalfegyver jön divatba s ez a pánczélszúrónak, magyarosan «*hegyestörnek*» nevezett kardforma, mely rendkívül hosszú s keskeny, két, leggyakrabban háromélű igen hegyes pengével bír. E kard rendeltetése volt, hogy azzal az ellenség páncélzatának bármely keskeny részét kikeresni s azon keresztül megsebezni lehessen. Kezdetben a huszárság fegyvere volt. *Dillich*nek 1600-ban készült rajzán látjuk, hogy ezt a huszárok a szablya mellett is viselték s az a nyereg alá volt felcsatolva.

Az itteni leltárban 1594. és 1598-ban fordulnak elő először, majd 1625. és 1647-ben, de mindig csak 30—40 darabból áll a készlet. Négy főtypust különböztetünk meg. Az elsőnek kétélű pengéje mély véresatornával bír. Markolatgombja vésett aczél. Egyenes keresztvasa két összetett karikából áll. A második ugyanolyan, csak hogy keresztvasának mindkét vége derékszögben lehajtott. Ez a lengyeles forma.

A harmadik két-, sőt háromélű hegyes törkard magyar egyenes kézvédős markolattal bír.

A negyedik szintén magyar formánál, a szokott szablya-

markolat keresztvasának egyik fele lefelé hajtott, másik vége pedig kézvédő gyanánt fel van hajlítva.¹

Úgyancsak e korszakból való a másik magyar kardforma, a «*pallos*», mely az itteni leltárakban is mindig «*magyar pallos*» néven szerepel. Ennek is szablyaforma, egyenes kézvédős markolata, de széles és mindig egészen, vagy legalább kétharmadrészben kétélű egyenes pengéje van. Az 1590-iki leltárban 388 db magyar pallos említetik.

De a legtipikusabb magyar kard a *szablya* is számos példányban őriztetik itten. A legszebb forma az, a melyen a hajlott penge foka, vége felé kiugrólag kiszélesedik s onnan kezdve pengéje kétélű. Markolata hajlott s madárcsőralakú kúpakkal bír. A keresztvas egyenes, 8 cm. hosszú tüskével. A penge hossza 78 cm. szélessége 3—4·05 cm. Súlyja pedig rendszerint 1 kiló és 100 gramm. Az egyszerű fahüvely végén egyenesre vágott. Fekete bőrrel bevont, vaslemez csúsztatóval, gerincz, él és három hordkarikás pánttal montirozott. Pengéjükön a *Fringia* és *Genoa* szó szokott többféle változatban előfordulni, a melyeknek jelentőségét még ma sem tudjuk. Amyi azonban kétségtelen, hogy gyártásuk Magyarországból indult ki, hol különösen Csetneken készültek ilyenek. Utóbb Passauban, Pottensteinban, Bécsujhelyen s Grácban is gyártották ezeket. 1594—1699-ig itteni leltárakban 112 darab ilyen szablya fordul elő.²

Szuronyokat a gráci hadszertár 1704-ben szállít először Heiszter tábornoknak, a magyar fölkelés elleni harcokban. A védőfegyverek sorában a XVI-ik századból származó könnyű huszártárcsapajzs néhány fennmaradt érdekes példányát, majd a hegyes törkarddal ellátott huszárság meglehetősen ritka kerekpajzsait látjuk itten.

A kerekpajzs feketére festett vasból készült s belől bőrrel van bélelve. A pajzs széle 24, félkörű szelvénynyel csipkézett s minden szelvénynél egy-egy sárgaréz-rozettaival ékített. Belül

¹ Pichler i. m. 71. l. és XXIII. tábla 7., 8. és 9. sz. és Szendrei i. m. 142. és 145. l.

² Pichler i. m. 77. l. XXIV. tábla 7., 8. és 9. sz. és Szendrei i. m. 340., 341. l.

két csattos bőrszíj és egy bőrrrel bevont fogantyú van alkalmazva, a melynek szögei a paizs fölületén szintén sárgaréz-rozettával díszítvék. A paizsköldök közepén kiálló gomb van. Átmérője: 57 cm. Súlya 8 kiló 600 gramm.

A legszebb forma magyar tárcsapaizs, fából készült s kívül-belül erős bőrrrel van bevonva. Négyzetalakú, fölül lekerekített és az egyik felső szegletben a kopja számára kikanyarított. Az egész, teknőszerűleg gyöngén meghajlított. A tárcsa szélén széles szalag fut körül, melyben barnavörös alapon, szürke színnel akanthus növénydíszítés van festve. A paizs közepe vörös és fehér haránt mezőkre van színezve. Öt kerek dudoros lemez, a belső felületen megerősített hordszíjazat szögeinek díszes fejét képezi. Magassága 72 cm, szélessége 57 cm. Súlya 3 kiló 45 gramm.¹

Spanyol lovas, vagy rohamját. Rendszerint 23 drb könnyű lándzsából és egy középgerendából van összeállítva. Az egyes lándzsák csúcsa 13—14 cm hosszú, közepén bordás és két 30 cm hosszú vaspánt segélyével van a bükkfarudhoz erősítve. A rúd maga két részre osztott. Felső része 76 cm-nyi hosszúságban vastagabb, azon alul pedig 86 cm-re vékonyabb és végén 9 cm hegybe végződő vastokkal van ellátva. A vékonyabb rész felső végén, kis vascsap van beerősítve, míg a vastagabb részén egy vashorog van becsavarva, a melyet a puskák megtámasztására használtak. A most leírt lándzsákat szükség esetén, a lovasság elleni védelem alkalmával vagy táborozásnál egy 3 méter 75 cm hosszú és 9 cm vastag gerendába dugták, akként, hogy azok egymást keresztezték s ezáltal egy felállítható gátat képeztek. A gerenda megfelelő vastagságú furatokkal volt ellátva, a melyek az egyik oldalon kiszélesedtek, úgy hogy a lándzsák kis vascsapja befért a furatokba, belül pedig vájattal voltak ellátva, a melybe a csap egy fordulat által beilleszkedett, a mi által az egész alkotmány nagyobb támasztékot és ellentállási erőt nyert. A lándzsáknak maguknak, hármas rendeltetésük volt: Könnyű lándzsa gyanánt szerepeltek a gyalogság fegyverei között, másodsor a puskának támvillául szolgáltak a lövésnél, harmadszor táborozás és lovasrohamok ellen gátat készítettek belőlük. A gerenda egyik

¹ Pichler i. m. 61. l. XX. t. 1. és 2. sz. és Szendrei i. m. 204. és 461. l.

végén erős vaskampó, a másikon pedig vaskarika volt beerősítve, a melyekkel egyik spanyol lovast a másikkal lehetett egymáshoz kapcsolni s így a táborat vagy hadállást egészen bekeríteni.

Már a XVI. század harczaiban megjelenik, de leginkább használtatott a XVII. század török háborúiban és az egész XVIII: századon át, minek bizonyosága az, hogy a *Kewenhüller* féle hadi utasítás 1746-ik évi magyar nyelvű kiadásában még egész fejezet szól arról, hogy «Miképen szokták a Spanyol Lovasokat (Spanische Raiter), vagy ördög lovát tüskézni».¹ Még a XIX. század elején is megtaláljuk a *székely magyar gyalogezred* felszerelésében is a mikor is minden zászlóalj egy-egy szekérral vitte magával a gáthoz szükséges gerendákat, a melyeket az ütközet előtt, ha az ellenségnek gyorsan gátat kellett vetni, két-két ember vitt a két végénél fogva a csapat előtt. Hogy mindig mennyire bevált ez a hadi védőfegyver, kitűnik abból is, hogy többféle változatban használatát a most folyó világháborúban is felújították.

A *Kewenhüller* féle utasítás ennek kezelését illetőleg a következőket rendeli :

1. A midőn a regiment, avagy Battaillon táborba szállott és megparancsoltatik, hogy Spanyol lovasok, vagy ördög lovai fölállítassanak, egy hadnagy, négy tizedes és mindenik nyilásból négy ember rendeltetik, kik fegyvereket szíjjon, hátokon viszik és ketten egy-egy gerendát hoznak, — asztot a vas karikájával fölemelik és a Battaillon előtt igyenes lineában állanak.

2. Fegyverét, mely lába előtt vagon, balkarjára bocsátja és az első linea nálla lévő tüskéjét (Schvainsfedern) jobbkezeivel megfogja a meglyuggatott gerendában jól benyomja, hátra fog és a második lineától néki nyújtott tüskét elveszi, melyet is szintén úgy azon gerendában nyomattja. Úgy a második a harmadiktúl, a harmadik pedig a negyedik lineától a tüskéket elveszi és így az elsőnek nyújtja, valameddig mind belé nem nyomattik. Így a midőn a gerenda egyfelül meg vagon ispékölve, a gerenda-

¹ *Kováts János* Hadi Exercitium vagyis gyalog Regimentek gyakorlása, mel' *Kewenhüller* fő generális alkotmányából Magyar tiszt uraimék kedvezést nyelvünkre fordítatott. Posenban 1746.

vívók megfordítják a túskeggyével föl, hogy a másik oldala is ispékoltethessék.

3. Ha a Battaillon bé nyomakodott és ennihány napig azon tábor helén megmarad a Spanyol lovasok fölállítassanak, 25 lépésnyire az első sátortúl számlálván az első linea előtt igyenes lineában. A közepin a zászlóknak 20 lépésnyire hel hagyatik, mellek is ugyan ebben a lineában állanak. A regiment, avagy Battaillon szárnyaira, ha magányosan állonak szintén úgy 2, avagy 3, Spanyol lovasok tétetessenek, hogy így a flanken bé fődöztessék.

A *grácsi hadszertárban*, több ily rohamgát maradt fenn, a melyek a horvát határőrvidéken voltak használatban. A millenniumi kiállításon is be voltak mutatva.¹

III. Klagenfurt. *Rudolfinum. Historisches Museum.* Az itt elhelyezett fegyverek között a következő hazai vonatkozású emlékeket találjuk :

1. *Társcsapaisz.* Pergamenttel bevont fából készült s vörösre van festve. Rajta fekete sasszárny van festve. XVI. század.

2. *Vasbuzogány,* szárnyas, XVI. század. A 17-ik csoportban.

3. *Magyar szablya, hüvely nélkül.* XVI. század vége.

4. *Szablya,* 2 drb fekete bőrhüvelylyel. XVII. század.

5. *Dragonkard.* 3 drb. Mária Terézia kora. A 12-ik csoportban.

IV. Salzburg. *Carolino Augusteum Museum.* A város tulajdona, mely azt még 1834-ben alapította. Régi szobákkal berendezett nagy jelentőségű kultúrtörténeti gyűjteménye van.

A fegyvergyűjteményben következő magyar emlékek vannak :

1. *Magyar rohamsisak,* XVII. század 3 drb.

2. Paizs, kerekforma, vasból, mint a grácsi gyűjteményben 2 drb.

3. *Szablya,* hüvelynélkül XVI. század.

4. *Szablya,* vágott végű, bőrhüvelylyel, mint a grácsi hadszertárban levők. 5 darab. XVII. század.

5. Tárogató síp XVII. század vége. 7 darab. A salzburgi érszki zenekarban mindig voltak magyar síposok is.

V. Az ambrasi várkastélyban. E gyűjtemény megalapítója

¹ F. Pichler i. m. XXXI. t. 11. ábra és XLIII. t. 104. és 149. l. és Szendrei J. i. m. 887. l. képpel.

Tiroli Ferdinand főherceg. Mielőtt még Tirolt átvette volna 1556-ban, atyja a 27 éves ifjúra reábizta az akkor tervezett török elleni hadjárat vezetését. Három ezer lovassal indult el Bécsből és ötszáz válogatott lobogos kopjás huszár képezte a főherceg testőrségét. Ő maga büszke volt, hogy mint magyar hadvezér vonulhat harcra s' ezt külsőleg is kifejezni óhajtván, már Kanizsán tetőtől-talpig magyar fegyverzetbe öltözött. Ez a híres *«ezüsthuszár-vertezet»*, mely még ma is meg van a bécsi cs. és kir. udvari fegyvergyűjteményben s a melyet a maga helyén már szintén leírtunk.¹ E hadjáratból számos fegyver, illetve hadi troféa került a főherceg későbbi székhelyére Innsbruckba és az ambrasi várkastélyba, a melyek Korothna, Szigetvár, Babocsa, Szt. Márton, Szt. Lőrincz és Selye bevételének hadi tényeivel függenek össze. Tíz év múlva 1566-ban újra ő vezeti a török elleni hadjáratot s ez alkalommal is tekintélyesen gyarapodott gyűjteménye.

Főurak és hadvezérek vetélkedve sietnek a főherceg gyűjteményét gyarapítani. Így a székesfehérvári csata után 1593-ban Hardegg Ferdinánd gróf egy janicsár tiszti kalapot, egy aranyozott szablyát és pengéket, Fernberger ezredes 1583-ban török kézijakat és nyilakat küldött, Schwendi Lázár pedig az 1566-iki rimaszombati ütközet zsákmányából «egy egész embernek és lónak való török vértézzel» lepi meg a főherceget.

Ezen időben kerül a gyűjteménybe a hős *Zrinyi Miklós* és *Thury György* fegyverzete, valamint *Skander bég* sisakja és kardja is. Ezek azonban később a bécsi császári udvari fegyvergyűjteménybe kerülvén, azokat már ott leírtuk² s most csak a jelenleg Ambras várában található emlékekkel fogunk foglalkozni.

A magyar hadakozási mód alapos ismerete és nagyrabecsülése arra indították a főherceget, hogy a lovagi nehézkes tornák helyett, *magyar huszár tornajátékokat* rendezzen, előbb az ambrasi, majd az innsbrucki, torgau, pilseni és prágai udvarokban. A melyeknek csakhamar híre ment egész Európában. Czélja ezzel tulajdonképen az volt a főhercegnek, hogy a magyar könnyű lovasság

¹ *Magyar Műkincsek* II. k. 1898. 21. l. 7. tábla.

² U. o. II. k. 1898. 24–27. l. 4., 8., 16. tábla.

nagy katonai értékét mutassa be. S az érdeklődés oly nagy volt, hogy 1553-ban már Drezdában is rendeznek huszártornát.

Ezekről a tornákról az 1548—1557-ig terjedő időszakból az innsbrucki császári levéltárban leírások, a bécsi műtörténeti múzeumban a főherceg tornajáték könyveiben képek maradtak reánk, a melyekből látjuk, hogy a magyar huszárok könnyű lovon, magyar viseletben, könnyű sodrony pánczélingben, farkasbőr-kaczagánnyal, sisakkal, szablyával, s tárcsapaizzal voltak felszerelve. A csizmákon széles nagy magyar sarkantyúk voltak. Az arcot pedig vasálarcz fedte, nagy lószőr bajusszal. A könnyű, belül üres kopjákat apró lobogók díszítették. Egyik ilyen tornán a magyar huszárok olasz és német, máskor meg német vértések ellen küzdöttek.

Több tornán maga Ferdinánd főherceg is részt vett magyar huszároltözetben s ez az oka, hogy az ambrasi gyűjteményben számos erre vonatkozó fegyver maradt fenn, melyek egy része ugyan szintén Bécsbe került, de azért még Ambrasban is érdekes példányok maradtak fenn.

Böheim írja Ferdinánd főhercegről, hogy «páratlan fegyvergyűjteményének megalkotásánál nem vezérelte őt a vak gyűjtési szenvedély. Ha számtalan levélben fordult is kortársaihoz, hogy még élő, vagy már elhalt kiváló hősök vértezetét vagy fegyvereit megszerezze, bizonyos romantikus kívánságnak enged, mint a hogy általában végtelenül tisztelte a vitézséget. Összeköttetésbe hozván a néma emlékeket magukkal a személyekkel, mintegy az emberi erény és erő megtisztult légkörében érezte magát. Csaknem minden levélben, a melyet a főherceg fegyvergyűjteménye ügyében írt, «unsere ehrliche Gesellschaft»-nak nevezi azt. Itt a vitézségnél egyéb kritérium nem létezett rá nézve. Tekintettel volt majdnem minden nemzetiségre és csakis természetes, hogy ily vezérelv mellett Magyarország kiválóan van képviselve e «tisztas társaságban.»

A magyar emlékek az ambrasi várkastélyban a következők :

1. *Tárcsapais*, magyar forma. Fából, pergamenttel áthúzza. Külseje vörösre van festve s rajta saskörömből kinövő hattollú, fehérén erezett fekete sasszárny (Krallenflug). Széle csúcsbafutólag balról, jobbra van leszelve. Tiroli Ferdinánd főherceg tulajdona volt és bebizonyíthatólag a nevezett főherceg által 1549-ben és

1557-ben Prágában rendezett magyar huszár-tornákon használtatott.¹ Magassága : 1 m 33 cm. Szélessége 50 cm.

2. *Tárcsapaizs.* Az előzőhöz hasonló, csakhogy jóval keskenyebb és csúcsa hegyesebb. Alapszíne fehérrel festett s a karmos sasszárny kilencztollú s a karom piros szívet szorít. Középen egy mély kardvágás van.²

3. *Tárcsapaizs.* Fából, disznóbőrrel bevonva. Régebben az egésznek külső felülete aranyozva volt, s utólag barnára festetett. A két előzőnél jóval szélesebb s teknőszerűleg meghajtott. Felső széle balról jobbra van ferdén levágva, alsó szélei pedig le vannak kanyarítva. Belülről négy bőrszíjból készített, karra húzható fogantyúval van ellátva. Ez belülről hat csavarral van odaerősítve, a melyeknek sulyomalakú aczél fejei a paizs külső díszítését képezik. XVI. század. Magassága 86 cm, szélessége 53 cm.³

4. *Festett huszárornamentumok.* Kovácsolt vasból. A fejsapkát nyolcz csúcsba futó kúpszelet képezi, hegyén kicsiny turbánforma gombbal. Az egy darabból álló nyakvért mozgatható. A szemellenző közepéből az orrvédő hiányzik. A sapka előrszére forgótok van odaforrasztva. A halántékvédők közepén szívalakú kivert domborodás van, mely négy helyen át van lyukasztva. A sapka kúpszeletei váltakozva zöld és vörös alapon aranyozott akanthus-virágékítményekkel vannak kifestve és részben aranyozva. Belül vászonnal és vörösbőrrel van újabban kibélelve. Súlya 2 kiló 230 gramm. Az 1. szám alatti tárcsapaizsszal együvé tartozott s a magyar huszárornamentumokon használtatott. Hasonló példányok vannak ugyan innen a bécsi udvari fegyvergyűjteményben.⁴

5. *Doromb.* Kovácsolt vasból. A doromb maga egy kulcsfogantyúhoz hasonlít, középen vékony, rezgő ércnyelvvvel. Ennek testére hat felkunkorított vékony, rezgő vaslemez van forrasztva.

¹ *Dr. A. Ilg.* Das k. köngl. Schloss Ambras in Tirol. Wien, 1882. 27. l. *Szendrei* i. m. 118. l. rajza kiadva. *Inventarium* über die Waffensammlung im k. k. Schloss zu Ambras. Inventar 1889. N. 494.

² *Inventar* 1889. No. 495. *Szendrei* i. m. 161. l. rajza kiadva.

³ *Inventar* 1889. No. 23. *Szendrei* j. m. 185. l. rajza kiadva.

⁴ *Dr. A. Ilg* i. m. 25. l. *Szendrei J.* i. m. 240. l. rajza kiadva. *Inventar* 1889. No. 401. (223., 2817.) *Magyar Műkincsek* 1898. II. k. 16. tábla.

A XVI. század végéről, valamely irreguláris horvát csapat tábori zenekarának hangszereiből.¹ Hossza 16 cm, szélessége 10 cm.

6. *Vértes rohamsisak*, magyar forma. (6 drb.) Feketére festett kovácsolt vasból, négy lemezből alkotott rákfarkas-nyakszirtvérttel, áttört lyukakkal díszített fülvédővel s kiugró, csúcsbafutó, karélyos ellenzővel, melynek közepén áttört nyíláson csavarral megerősített orrvédő vas függ alá. Sapkája kidomborodó bordázott vonalakkal hat kúpszeletre van osztva, melynek csúcsa karikában végződik. A nyakszirtvértjét és fülvédő halántékvértjét belülről összetartó bőrszíjak oly módon vannak szögecselve, hogy azok külsőlapi fejei, a sisak külső díszítését képezik. Magassága 31 cm, átmérője 22 cm. Súlya 1 kgr 77 gm. A XVII. század végéről.²

7. *Töltesés hírlövő puská*. A lőporkamaránál háromszögletű, majd gömbölyű csöve öntött vasból készült. A cső végén sárgaréztöltesér, melynek átmérője 62 mm. Az otromba tölgyfaagyhoz három széles sárgarézpánttal van odaerősítve. E pántok középsőjén bevésve az 1790. évszám. D. Z. betűk és Fecit *Preste* felirat. Lőszerkezete előreccapó kovás. Hasonló puskákat a magyar nászadokon használtak. Ez a példány az ambrasi inventárium jegyzete szerint egy magyarországi várból származik. Hossza 1 m 4 cm. Súlya 8 kgr. 970 gm.³

8. *Gránátvető puská*. (Kätzenkopf.) A nagykaliberű kurta puska-csőre, kis sárgaréz mozsárágyú van srófolva, melynek kalibere 54 mm. A szerkezet előreccapó kovás. A puskaagya diófa és sárgarézzel montirozott és faragott, végén pedig kipárnázott. A szerszámlemezen bevésve a puskamíves neve: *Lindner Dániel* Kolosvárt. Hossza 65 cm. Súlya 6 kgr 220 gm. A XIX. század elejéről.⁴

9. *Szablya*. Könnyű magyar huszárszablya (2 drb). Hajlott markolata, bőrrel bevont s alatta dróttal körülesavart, egyszerű keresztvasa tuskével ellátott s markolatkupakja madárscóralakú.

¹ *Inventar* 1889. No. 1578. (224., 2817.) *Szendrei* i. m. 266. l. rajza kiadva.

² *Inventar* 1889. No. 1693—1696+1775—1776.

³ *Dr. A. Ilg* i. m. 58. l. *Szendrei* i. m. 480. l. rajza kiadva. *Inventar* No. 2512. 1889.

⁴ *Inventar* 1889. No. 2404. *Szendrei J.* i. m.-ban a 495-ik lapon rajzban kiadva.

Pengéje rendkívül kecses hajlású. Az egyikbe ágaskodó oroszlán és F. M. betűk, a másikba pedig félholdat ábrázoló kardesiszár jegyek vannak beütve. XVII. század első fele.¹

10. *Tollas buzogány.* A buzogány szára és feje sárgarézből öntött, nyele esztergályozott. A fej nyolcz lapból áll. Szárában puskacső van, melynek szája a tollak között nyílik s nyelén van a gyűlyuk. XVIII. század. Hossza 56·05 cm.²

11. *Szablya,* gyengén görbülő síma pengével, melybe igen elkopott török felirat van aranynyal beverve. A penge vége felé, erősen kiugró fokkal kiszélesedik. Fából készült markolata fekete czápás bőrrel bevont. Keresztvasa síma ezüst. Hüvelye síma ezüstpántok és hordkarikákkal felszerelt czápozott fekete bőrrel bevont. XVIII. század eleje.³

12. *Hajdúszablyák.* (3 drb.) Formára nézve hasonlók a 9. sz. alatt leírtakéhoz. Kettőnek pengéjébe a farkast ábrázoló passauai fegyverkovácsjegy, a harmadikba pedig két keresztbe tett kard van beütve. Hosszaságuk 95 cm, súlyuk 650 grm. Bocskay István fejedelem kora.⁴

13. *Lovaszászló.* Fecskefarkú, síma zöld selyemszövetből, piros, zöld selyemrojjtal szegve, kis lándzsában végződő, esatornázott, gerelyszerű, szürkére festett rúdhoz erősítve. A zászló egyik oldalán a magyar czímer, másik oldalán a koronáját Máriának ajánló Szent István király térdelő, olajfestésű képe látható. (Fejér vármegye czímere.) A zászló hossza 1 m 44 cm, szélessége 1 m 24 cm XVIII. század.⁵

14. *Lövész zászló,* síma fehér selyemből, kék és sárga tagolatú széles pánttal körülszegve, mely egy festett s aranyozott díszítésű gerelyrúdra van szegezve, melynek csúcsát újabb keletű áttört lándzsa díszíti. A zászló mezejében Erdély nagyfejedelemségi czímere, színes selyemrészekből rávarottan (applicatio) van össze-

¹ *Inventar* 1889. No. 2303—4. *Szendrei* i. m. rajzban kiadva az 569. és 577. la pon.

² *Inventar* 1889. No. 326.

³ *Inventar* 1889. No. 2403.

⁴ *U. o.* 2295—6+2204. *Szendrei* i. m. 754., 755. és 758. lapján rajzban kiadva.

⁵ *Inventar* 1889. No. 2647.

állítva. Hossza 1 m 40 cm, szélessége 1 m 44 cm A XVIII. század elejéről.¹

15. *Testőrségi bárd.* (5 db.) Csavarakakúlag kifaragott nyele czápbőrrel bevont. A nyél vége lent és fent ezüsttel van borítva, melyben a bécsi billog 13 és az 1703 évszám, valamint F. W. ötvös-jegy van beütve. A bárd ácsbárdhoz hasonló, kiszélesedő éllappal és fokos forma szögletes fokkal bír. Egyik lapjába III. Károlynak spanyol királyi czimere és 1703. évszám, a másikba pedig barokk keretben a napba repülő sas és PATRVM VIRTUTE körirat van bevésve. A fokát szintén vésett diszítmények ékítik. Az egyiknél a czímer mellett kétoldalt C—III. és a fokon Anno 1708. évszám van bevésve. Más kettőnek fokán: Anno 1710, az egyik ezüst borításán pedig No. 1. van beverve. A nyél hossza 67 cm. A bárd hossza 17 és szélessége 11 cm. Súlya 0.920 grm. III. Károly király magyar hajdú testőrsége viselte.²

16. *Szablya.* (3 db.) Mérsékeltlen görbülő pengével, melynek foka alatt vérárok fut el. A penge egyik oldalán III. Károly királynak az aranygyapjas-rendtől körített czimere s az 1703. évszám, a másik oldalon pedig barokk-keretben a napba repülő sas s e körül PATRVM VIRTUTE körirat van bevésve. Alatta egyikén No. 4, a másikon No. 5 olvasható. A markolat fekete szaruból, a lengyel karabella formájára készült s 2—3 ezüsből készült s virágot ábrázoló szöggel van megerősítve. Keresztvása öntött ezüsből készült s keleti motívumokkal ékesített. A markolat gombja át van fúrva és vörös-fehér bojtos szőrzsínor belefűzve. Hossza 96 cm. III. Károly magyar testőrségének kardja. Hüvelye hiányzik.³

17. *Díszszablya.* Síma aczélpengével, mely gyengén hajlott. A markolat öntött sárgarézből készült s egy törököt ábrázol. Hüvelye egészen sárgarézből készült, empirstylú ékítményekkel. XIX. század eleje. Hossza 99 cm.⁴

18. *Szablya.* A markolat fogantyújára kétoldalt gyöngyház

¹ U. o. 1889. No. 2646.

² *Inventar* 1889. No. 2255—59. *Szendrei* i. m. 813. I. Rajz.

³ U. o. 1889. No. 2264+2290—92. U. o. 813. I. Rajz.

⁴ U. o. 1889. No. 2583.

lap van reászegezve. Egyik oldalán rajta a magyar czímer sárgarézből öntve. A markolat gombja sárgarézből öntve, antik sisakos vitézt mellig ábrázol. A markolat nyújtványon az osztrák czímer van kiöntve. A hüvely egészen sárgarézből készült empirdíszítményekkel. A pengébe antik hadijelvények között beéttelve PRO PATRIA ET HONORE felirat. XIX. század. Főhivatalnoki díszruhához való kard.¹

19. *Szablya*, mint az előbbi, csakhogy itt a markolat gömbjét oroslánfej képezi, mely szájában kígyót tart. E kígyó képezi a kézvédet. A fogantyú mindkét oldalán öntve Magyarország czímere. Pengéje síma.²

20. *Szablya*, (3 drb), mint az előző, csakhogy itt a markolat gombját sasfej képezi s a hüvely vörös bársonnyal van bevonva. A másik csak abban különbözik, hogy hüvelye fekete bársonnyal, a harmadiké pedig fekete bőrrrel bevont.³

21. *Szablya*. (3 drb.) Síma aczélpengével s ugyancsak síma aczélhüvelylyel. A markolat gömbje aczélfélgömb, fogantyúja fekete csont. Keresztvasa fekvő S-alakú. A markolat gömbje a karzsinór számára át van lyukasztva. Bányász főhivatalnoki kardok a XIX. századból. Hossza 98 cm.⁴

VI. Innsbruck. *A székesegyházban.* I. Miksa császár mausoleuma, egy ritka szépségű és műbécű magyar hadtörténelmi emléket is foglal magában. Ugyanis egyik oldalán fehér carrarai márványból kifaragott féldomborműben látható Székesfehérvár ostroma és bevétele. Miksa annakidején, mint trónkövetelő lépett föl a már meg is koronázott Ulászló ellen s haddal támadta meg az országot és 1490 október havában a többek közt Székesfehérvárt is elfoglalta. A dombormű egy középkori várostrom élénk képét tárja elénk és erődítészeti, fegyvertani és a hadi viselet szempontjából egyaránt nagyérdekű. A dombormű jobb sarkában fent az egyik vártornyon Magyarország czímerpajzsa függ négyelt paizsban a kettős kereszttel és a négy polyával. A domborművet *Meissel* festménye után *Collin Sándor* szobrász († 1612.) véste márványba.

¹ *U. o.* 1889. No. 2572.

² *U. o.* 1889. No. 2573.

³ *U. o.* 1889. No. 2574.

⁴ *U. o.* 1889. No. 2608-9+2629.

VII. Bécsújhely. Városi múzeum.

1. *Csonka bég mellképe*. Olajfestmény. Utóbb németes fordítással Zungenberg Lipót Józsefnek nevezve. Magyarul azért nevezték Csonkának, mert bal kezefeje hiányzott. Buda 1686-iki ostromakor a törökök alparancsnoka volt s az elfoglaláskor fogásba esett. Bécsbe vitetvén, ott fiával együtt megkeresztelkedett. I. Lipót magyar nemességet adott neki, mely alkalommal czímerül egy csonka kart kapott, majd utóbb egy lovas dandár tábornokává tette őt. Mint ilyen vett részt Eugen herceg alatt a rajnai hadjáratban. 1706-ban a francziák ellen harczolva foglyul esett. XIV. Lajos kiszolgáltatta a portának s a szultán Konstantinápolyban zsákba varratva a Boszporusba dobatta. Fia Ferencz, később báró és altábornagy Bécsújhelyen élt és húnyt el. A kép Csonka képét magyar huszár tábornoki ruhában ábrázolja. Méretei 115+84 cm.¹

2. *Rákóczi Ferencz arczképe*. Olajfestmény. Méretei 92+73 cm.

3. *Loraszászló*. (Kornéta.) Fecskefarkú, piros da masztselyemből. Eredetileg gazdagon volt arannyal hímezve, rojttal és bojttal ellátva. Közepén czímer és betűk nyomai láthatók. A kanellirozott gerelyszerű rúd végén aranyozott szívalakú kopjavassal, a melynek egyik oldalán az Esterházy-czímer, a másikon pedig Magyarország címere van bevésve. A rúd hossza 2 m 25 cm, a zászló szélessége 50 cm, hossza pedig 1 m 5 cm.

Dr. SZENDREI JÁNOS.

¹ *Majláth Béla*. A történelmi kiállítás kalauza. Budapest, 1886. 160. l. és *Szendrei J.* i. m. 577.